

LOGISTIKA TUSHUNCHASI VA LOGISTIKA XARAJATLARINING TASNIFLANISHIGA YONDASHUVLAR

Rashidov Uchqun Ro'zimurod o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada logistika tushunchasi va logistika xarajatlarining tasniflanishi masalalari yoritilgan. Logistika va logistika xarajatlari tushunchalariga xorijiy va respublikamiz iqtisodchi olimlarning ta'rifi va fikr-mulohazalari o'rganilgan. Logistika xarajatlarini tasniflash bo'yicha yondashuvlar shakllantirilgan va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: logistika, logistika xarajatlari, logistika tizimi, logistika xarajatlari tasnifi.

Аннотация. В данной статье рассмотрено понятие логистики и классификация логистических затрат. Изучены определения и мнения зарубежных и отечественных экономистов о понятиях логистика и логистические издержки. Сформулированы подходы к классификации логистических затрат и разработаны предложения.

Ключевые слова: логистика, логистические издержки, логистическая система, классификация логистических затрат.

Abstract. This article discusses the concept of logistics and the classification of logistics costs. The definitions and opinions of foreign and domestic economists on the concepts of logistics and logistics costs have been studied. Approaches to the classification of logistics costs are formulated and proposals are developed.

Key words: logistics, logistics costs, logistics system, classification of logistics costs.

1. Kirish

Logistika muomalaga kirib kelgan nisbatan yangi tushuncha bo'lib, ilmiy manbalarda mazkur tushunchaga mazmunan bir-biriga yaqin turli yondashuvlar va fikr-mulohazalar bildirilgan. Shu boisdan, "Logistika" atamasi chet el va milliy iqtisodiy adabiyotlarda turlicha ta'riflanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasida "Logistika (yun. Logistike - hisoblash, muhokama san'ati) - 1) matematik mantiq tushunchasining sinonimi; 2) B. Rassel va uning maktabi vakillarining asarlarida bayon etilgan matematik mantiq taraqqiyotidagi bosqichning nomi. G.V.Leybnits "Logistika" va matematik mantiq terminlarini o'zi ishlab chiqqan xulosa chiqarishdagi hisobning sinonimi sifatida qo'llagan. Uning g'oyalari hozirgi zamon matematik mantiqda o'zining to'liq ifodasini topgan. "Logistika" tushunchasi logistik metod (formal mantiqni formallashtirilgan tillar nazariyasi yordamida bayon etish usuli), logistik tizim (formal tizim) va boshqa

ma'nolarni ham anglatadi. Logistikaning asl maqsadi kam xarajat qilib, ko'p foyda olish va yetarli natijaga erishishdir" [1].

Iqtisodchi olim Y.K.Karriyeva fikricha, "«Logistika» so'zi inglizcha logistics so'zidan olingan bo'lib, «hisoblash san'ati», «hisoblash, fikrlash san'ati» degan ma'noni anglatadi. Bizlargacha logistika tushunchasining ikkita ta'rifi yetib kelgan: Leybnis asarlarida bu atama matematik logikani belgilash uchun qo'llanilgan; harbiy sohada esa logistika qo'shinlarni boshqarish san'atini bildirgan holda, u qo'shinlarni moddiy-texnik va transport ta'minoti hamda joylashuvini boshqarishni o'z ichiga olgan. Bugungi kunda logistikani fan, jarayon, konsepsiya va boshqaruv vositasi sifatida ta'riflash mumkin" [2].

Xorijiy manbalarida keltirilishicha, "Logistika - bu sizga xarajatlarni kamaytirish, tovarlar va xizmatlar sifatini maqbul vaqtlarda etkazib berish imkonini beradigan zamonaviy biznesni tanlash va ushbu kasbdagi odamlarning asosiy mas'uliyati kompaniya uchun biznesda optimal strategiyani topishdir" [3]. Logistika tushchasi bilan bir qatorda logistika xarajatlari va uning tasniflanishini tadqiq qilish ham muhim masalardan hisoblanadi.

2. Adabiyotlar sharhi

Logistika xarajatlarni optimallashtirish muhim bo'lib, u ishlab chiqarish, sotish va tegishli xizmatlarni bir korxonada ichida ham, bir guruh korxonalar uchun ham ratsionalizatsiya qilishga qaratilgan.

Korxonaning logistika xarajatlarini boshqarishning dolzarbligi va amaliy ahamiyati iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida daromadlarning o'sishiga nisbatan umumiy xarajatlarning o'sishi, ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi, shuningdek, raqobatning kuchayishi bilan bog'liq.

Korxonaning samarali ishlashi uchun logistika xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlarning aniqligi, ishonchliligi va o'z vaqtida bo'lishini ta'minlashga katta e'tibor berish kerak.

Xorijlik iqtisodchi olim K.O. Калачева fikricha, "Logistika xarajatlari iste'molchilar ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan logistika operatsiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq moddiy, axborot va mehnat resurslari xarajatlarini o'z ichiga oladi. Logistika xarajatlarini aniqlashning asosiy muammolaridan biri shundaki, xarajatlarning asosiy turlarini hisobga olishning an'anaviy tizimlari, ya'ni umumiy samaradorlik. logistika tizimi logistika xarajatlarini boshqa korporativ xarajatlar guruhlariga birlashtiradi, bu ularni batafsil tahlil qilish va boshqaruv qarorlarining barcha mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qilishga imkon bermaydi" [4].

Xorijlik soha mutaxassisi P.A. Kuzmin o'z ilmiy izlanishlarida: «Logistika xarajatlari iste'molchilar ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan logistika operatsiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq moddiy, axborot va mehnat resurslari xarajatlarini o'z ichiga oladi» [5] deb fikr bildirgan.

ABL company ma'lumotlarida keltirilishich, "Logistika xarajatlari - logistika vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan xarajatlar to'plami. Bularga buyurtma berish, tovarlar va materiallarni saqlash, etkazib berish, yuklash va tashish uchun zarur bo'lgan barcha xarajatlar kiradi. Shuningdek, omborni, haydovchilar yoki tashqi transport xizmatlarini, logistika va logistika bilan bog'liq boshqa xodimlarni saqlash uchun moliyaviy xarajatlar" [6].

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari G.Shodiyeva va N.Shanazarovalar fikr-mulohazalariga ko'ra "Logistika xarajatlari deganda moddiy, axborot, moliyaviy oqimlarning harakatlanish bosqichlarida logistika operatsiyalarini bajarishda foydalaniladigan resurslarning xarajatlar smetasini korxonada, yetkazib beruvchilar, xaridorlar - ta'minot zanjiri ishtirokchilari bilan o'zaro aloqada, shu jumladan, moddiy resurslar va tayyor mahsulotlarning kerakli zaxiralarini saqlash" [6] tushuniladi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Logistika xarajatlarining tasniflanishi masalalarini tadqiq qilishda mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil qilish kabi usullardan foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar

Xarajatlarni boshqarish tizimini ishlab chiqish uchun logistika xarajatlarini turli mezonlar bo'yicha tasniflash va ularning belgilangan tizimdagi rolini aniqlash kerak. Logistika xarajatlarini bir vaqtning o'zida u yoki bu mezon yoki bir nechta mezonlarga ko'ra tasniflash logistika xarajatlarini hisobga olish va tahlil qilishni tashkil etish asosini tashkil qiladi. Logistika xarajatlarini tasniflash korxonada xarajatlari tizimining modelini yaratishga imkon beradi, bu alohida xarajatlarni umumiy xarajatlar guruhidan ajratib olish orqali ushbu xarajatlarni rejalashtirish, hisobga olish, nazorat qilish va tartibga solish muammolarini hal qilishga yordam beradi.

Logistika xarajatlarini tasniflashning turli tizimlari mavjud. Turli mualliflarning asarlarini o'rganish xususiyatlar va shunga o'xshash malakalarni aniqlashga imkon berdi. Unda T.V.Alesinskaya ilmiy ishlarida asosiy mezonlarning logistika jarayonlariga aloqadorlik yo'li va boshqariladiganlik printsipini belgilaydi. Shuningdek, A.M. Gadjinskiy xarajatlarni logistika funktsiyalari turiga qarab ajratadi. T.I. Savenkova logistika xarajatlarini ma'lumotlarni olish usuliga ko'ra (haqiqiy, normal, rejalashtirilgan) va xarajatlarni tahlil qilishning aniq maqsadlari uchun (foydali, hisoblangan va qisman)tasniflaydi [4].

Turli mualliflar tomonidan logistika xarajatlarini tasniflash yondashuvlarini o'rganish natijalariga ko'ra, Mazkur jadvalda keltirilgan logistika xarajatlarining umumlashtirilgan tasnifi taklif qilindi.

Jadval 1

Logistika xarajatlarining tasnifi

Logistika xarajatlari	Faoliyat hajmiga koga	doimiy
		o'zgaruvchan
	Shakllanish manbasiga qarab	transport xarajatlari
		ishlab chiqarish xarajatlari
		marketing va tarqatish xarajatlari
	Logistika jarayonlariga nisbat berish usuliga qarab	bevosita
		bilvosita
	Logistika funktsiyalari bo'yicha	jismoniy tarqatish va reklama xarajatlari
		mahsulotlar
		qo'llab-quvvatlash va

		inventarizatsiyani boshqarish xarajatlari
		axborot jarayonlari xarajatlari
	Logistika xarajatlari turiga qarab	moddiy xarajatlar
		nomoddiy xarajatlar
		boshqa xarajatlar
	Logistika operatsiyalari uchun	tayyor mahsulotni iste'molchiga yetkazib berish
		xaridlar (transport xarajatlari)
		yuk tashish
		saqlash xarajatlari
	Maxsus xarajatlarni tahlil qilish uchun	foydasiz
		hisoblangan
		qisman
	Ma'lumotlarni olish usuli bo'yicha	haqiqiy
		oddiy
		rejalashtirilgan

5. Xulosa

Ishlab chiqilgan ushbu tasniflash korxonaning logistika xarajatlarini batafsilroq ko'rib chiqishga imkon beradigan eng ko'p ko'rib chiqiladigan tasniflash mezonlarini umumlashtiradi. Biroq, ushbu tasnif turli mualliflar tomonidan mavjud bo'lganlarni birlashtirganiga qaramay, u to'liq emas, chunki har bir korxonada logistika xarajatlarining o'ziga xos shartlari, maqsadlari va mazmuniga ega. Shunday qilib, har bir muallifning logistika xarajatlarini tasniflash bo'yicha yondashuvlari o'ziga xos xususiyatlarga ega, bu ularni to'liq tahlil qilish va vaziyatga qarab boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun eng maqbul yondashuvni tanlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" ilmiy nashriyoti. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Karriyeva Y.K. Innovatsion logistika. Darslik. -T.: IQTISODIYOT, 2019. -288 b.
3. Что такое логистика? <https://www.logistika.uz/info/articles/11793>
4. Калачева, К.О. Классификация логистических затрат / К.О. Калачева // Инновационная наука. - 2015. - №9. - С. 157-159.
5. Кузьмин П.А. Классификация логистических издержек. Международный научный журнал «Инновационная наука» №06/2017.
6. Основные элементы логистических издержек. <https://www.ablcompany.ru/news/chto-vkhodit-v-logisticheskie-izderzhki>
7. Шадиева Г., Шаназарова Н. Логистика харажатлари таркиби ва уларни бошқариш усуллари. O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi. №10. 2020. 44-45 b.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

